

ISSN 2414-5076 (Print)

ISSN 2617-6688 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО
ЖУРНАЛ**

№ 4 (133) 2020

**ОДЕСА
ПНПУ імені К. Д. Ушинського**

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-4>

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського. Випуск 4 (133). Одеса, 2020. 134 с.

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського внесено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
з педагогічних наук зі спеціальностей 011, 012, 013, 014, 015, 016, 231
(наказ МОН України від 17.03.2020 р. № 409)

Свідоцтво про перереєстрацію: КВ №24077-13917 ПР
видане Міністерством юстиції України 19.06.2019 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Богуш А. М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Заступник головного редактора:

Койчева Т. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Відповідальний редактор:

Буднік А. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ ТА РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Богданова І. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Васильєва Т., доктор, професор (Латвія)

Казанцева Л. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Карпова Е. Е., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Кісіель М., доктор гуманітарних наук, доцент (Польща)

Ковтун О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Копусь О. А., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Курлянд З. Н., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Линенко А. Ф., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Лобанова-Шуніна Т., доктор педагогічних наук, професор (Латвія)

Луцан Н. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Окуневичюте Н. Л., доктор соціальних наук, професор (Литва)

Попова О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Реброва О. Є., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Семенов О. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Садовська Е. Я., доктор технічних наук, що спеціалізується в галузі історії архітектури та збереження пам'яток, професор (Польща)

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського індексується у таких **базах даних**:

- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
- Google Scholar,
- ULRICHSWEB Global Serials Directory,
- CrossRef,
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN),
- Research Bible (Academic Resource Index),
- Directory of Research Journals Indexing,
- Scilit (The Scientific Literature database),
- WorldCat,
- Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
- Scientific Indexing Services (SIS),
- Directory of Open Access Journals,
- ERICPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
- Base (Bielefeld Academic Search Engine),
- Index Copernicus/ICI Journals Master List,
- Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою Радою
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» 24.12.2020 р. (Протокол №7)

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ НЕ НЕСЕ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗМІСТ СТАТЕЙ ТА МОЖЕ НЕ ПОДІЛЯТИ ДУМКУ АВТОРА!

Адреса редакції:

65020 м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26

тел. +38 (048) 718-57-22

E-mail: nv.pnpu@gmail.com

Веб-сайт: <http://nv.pdpu.edu.ua>

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2020

ISSN 2414-5076 (Print)

ISSN 2617-6688 (Online)

Ministry of Science and Education of Ukraine
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»

SCIENTIFIC BULLETIN

**of SOUTH UKRAINIAN NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER K. D. USHYNKY
JOURNAL**

№ 4 (133) 2020

**ODESA
SUNPU named after K. D. Ushynsky**

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-4>

Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.
Issue 4 (133). Odesa, 2020. 134 p.

The Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky included into the Ukrainian list of specialized scientific publication, which are authorized to publish the results of dissertation for doctor degree and PhD by decree of Ministry of Education and Science of Ukraine from March 17, 2020 № 409.

Certificate of re-registration of print media: Series KB №24077-13917 ПП
Issued by the Ministry of Justice of Ukraine from June 19, 2019.

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-chief:

Bogush A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor in Chief:

Koycheva T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Responsible editor:

Budnik A., Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine)

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Bogdanova I., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Karpova E., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kazantseva L., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kisiel M., Doctor of Humanities in Pedagogy, Associate Professor (Poland)

Kopus O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kovtun O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kurliand Z., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Lobanova-Shunina T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Latvia)

Lutsan N., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Lynenko A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Okunevičiūtė Neverauskienė L., Doctor of Social Sciences, Professor (Lithuania)

Popova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)

Rebrova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Sadowska E. J., Doctor of technical sciences specializing in history of architecture and conservation of monuments, Professor (Poland)

Semenog O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Vasiljeva T., Doctor oec., Professor (Latvia)

Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky is indexed in these **databases**:

- Vernadsky National Library of Ukraine,
- Google Scholar,
- ULRICHSWEB Global Serials Directory,
- CrossRef,
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN),
- Research Bible (Academic Resource Index),
- Directory of Research Journals Indexing,
- Scilit (The Scientific Literature database),
- WorldCat,
- Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
- Scientific Indexing Services (SIS),
- Directory of Open Access Journals,
- ERICHPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
- Base (Bielefeld Academic Search Engine),
- Index Copernicus/ICI Journals Master List,
- Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Recommended to publishing and disseminating over the Internet by the Academic council
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky» (protocol № 7 from December 24, 2020)

THE EDITORIAL BOARD BEARS NO RESPONSIBILITY FOR THE CONTENT OF THE ARTICLES AND MAY NOT SHARE THE AUTHORS' OPINION!

Editorial office address:

26, Staroportofrankivska St., Odesa, 65020

Tel. +38 (048) 718-57-22

E-mail: nv.pnpu@gmail.com

Web-site: <http://nv.pdpu.edu.ua>

© State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», 2020

ЗМІСТ

Овчарова В.С. Нормативно-правове регулювання соціальної роботи із залучення молоді до волонтерської діяльності в сучасних умовах	7
Опанасенко Я. Особливості педагогічної компетентності викладача в умовах дистанційної освіти в Україні	15
Шумська Л. Ю. Технологія розвитку фахових компетентностей майбутніх диригентів хору: системно-інтегративний підхід	22
Петрик Д. П. Особистість пенітенціарного правопорушника, його поведінка в місцях позбавлення волі	30
Столярик О. Ю., Семигіна Т. В., Зубчик О. М. Сімейна соціальна робота: реалії України	38
Тадеуш О. Х., Ємельянова Д. В., Маріна М. С., Гочиева М. К. Особливості організації навчання студентів із Туркменістану, майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін	47
Бєсєда В. В. Особливості стану психіки і моторики дітей із ЗПМР та порушеннями постави	56
Герганов Л. Д., Дімоглова О. В. Особливості формування іміджу судових механіків за результатами компонентно-структурного аналізу професійної підготовки у морських ЗВО	64
Гудзь О. А. Методи розвитку художньої емпатії у майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки	71
Шаранова Ю. В. Формування громадянських цінностей студентів закладів вищої освіти США	79
Грінченко А. М., Мамикіна А. І. Педагогічні умови та методи формування музично-слухових уявлень майбутніх учителів музичного мистецтва	85
Кордонова А. В. Етапи інтегрованого навчання історії України майбутніх викладачів історії засобами англійської мови	93
Кантаржи В. К. Методичні особливості застосування ручних рухових дій у корекції порушень кистьових функцій у дошкільнят (стенд «Мураха»)	101
Оніщик Ю. В., Семигіна Т. В., Пожидаєва О. В. Подолання гендерної нерівності в Україні: політико-правовий, соціальний та освітній виміри	109
Поліщук О. Р. Проблема професійного вибору старшокласників: теоретичний дискурс	117
Єрошенко К. М. Моніторинг діяльності громадських радників: досвід парапрофесійних соціальних працівників	128

CONTENT

Ovcharova V. Current regulatory legal framework of youth engagement into volunteering activities within social work	7
Opanasenko Ya. Features of the teacher's pedagogical competence under conditions of distance education in Ukraine	15
Shumska L. Technology of development of future choir conductors' professional competences: system-integrative approach	22
Petryk D. The identity of the penitentiary criminal, his / her behaviour in places of detention	30
Sroliaryck OI., Semigina T., Zubchuk OI. Family social work: the realities of Ukraine	38
Tadeush OI., Yemelyanova D., Marina M., Gochieva M. Features of the education organisation for the students from Turkmenistan, future teachers of physico-mathematical disciplines	47
Biesieda V. Peculiarities of the mental and motility state of the children suffering from mental retardation and postural disorders	56
Gerganov L., Dimoglova OI. Peculiarities of marine engineers' image formation according to the results of component-structural analysis of vocational training in marine institutions of higher higher	64
Hudz OI. Methods of developing artistic empathy of future Music teachers in the process of vocal training	71
Sharanova Yu. Developing students' social values within the US higher education institutions	79
Grinchenko AI., Mamykina An. Pedagogical conditions and methods aimed at the formation of musical-auditory representations of future teachers of Musical Arts	85
Kordonova AI. The stages of integrated teaching of Ukrainian history to prospective history teacher by means of English	93
Kantarzhi V. Methodological features of the use of hand motor actions in the correction of preschool children's hand disorders ("Ant" stand)	101
Onishchuk Yu., Semigina T., Pozhydaieva Ok. Overcoming gender inequality in Ukraine: political, legal, social and educational dimensions	109
Polishchuk OI. The problem of high school students' profession choice: theoretical discourse	117
Yeroshenko K. Monitoring of public adviser's activities: experience of paraprofessional social workers	128

Проблема професійного вибору старшокласників: теоретичний дискурс

Поліщук Олена Романівна¹

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна

E-mail: polishchuk_olena21@ukr.net

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-4617-8245>

Проблема готовності до професійного вибору в процесі професійного самовизначення старшокласників в Україні є досить актуальною. Реальна ситуація потребує від людини постійного вибору життєвих цілей, засобів їх досягнення. Ситуація, яка склалась у суспільстві, вимагає одночасного прояву двох функцій: індивідуально-психологічних особливостей особистості, соціальної лабільності, гнучкості, з одного боку, а з іншого – розвитку персональної ідентичності, за допомогою якої формується внутрішній «стрижень», який є показником процесу готовності до професійного вибору. У зв'язку з цим необхідний соціально-психологічний супровід формування готовності старшокласників до свідомого вибору професії. В останні роки відбулася переоцінка «престижності» професій, а також соціально-економічні зміни в країні підвищили гостроту питання, яке хвилює молодь: «Ким бути?». Практика показує, що певний відсоток випускників все ще не бачить для себе яскравого життєвого шляху, не уявляють своєї професійної кар'єри, не можуть адекватно оцінювати свою професійну перспективу. Це пов'язано з тим, що старшокласники не мають достатньої інформації про потреби ринку праці, не вміють урахувати особливості соціально-економічних умов, які визначають вид та характер професійної діяльності, не мають уявлень про характер трудової діяльності. Більшість молоді прагнуть до досягнення бажаного способу життя, до отримання певного професійного визнання, але конкретна професійна діяльність не розглядається ними як майбутній спосіб життя. Мета статті полягає у теоретичному аналізі наукової проблеми професійного вибору старшокласників. Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури; порівняльно-історичний метод зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу у ЗВО. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що дослідники проблеми професійного вибору розглядають цей процес як цілеспрямований, що складається із мотивуючих і відповідним чином структурованих дій.

Ключові слова: професійне самовизначення; старшокласник; професійна орієнтація; професійний вибір; формування соціально-психологічної готовності старшокласників.

Вступ. Відповідно до інноваційною стратегією розвитку України, система освіти повинна зазнати значних змін для того, аби бути здатною готувати для нової інноваційної економіки висококваліфікованих кадрових ресурсів. Сталий розвиток орієнтований насамперед на людину та поліпшення якості її життя у сприятливому соціально-економічному середовищі, екологічно чистому, різноманітному природному довкіллі. Високий інтелектуальний рівень людського потенціалу має забезпечити конкурентоспроможність країни у майбутньому (Руденко, 2020).

Головна проблема модернізації школи – «...знайти такі форми і засоби освіти, які б могли формувати цивілізований образ поведінки і думок школярів в умовах подекуди недостатньо цивілізованого образу поведінки і думок дорослих людей, які їх оточують» (Кязімов, 2019).

Основною метою Концепції модернізації системи вищої освіти України є підготовка компетентних та конкурентоспроможних фахівців, здатних системно мислити і діяти, ініціативних і самостійних, які ефективно застосовують знання, вміння та навички у вирішенні конкретних завдань у майбутній професійній діяльності.

Проблема професійного вибору розглядається як зарубіжними (К. Роджерс, Д. Сьюпер, В. Франкл), так і вітчизняними вченими (Л. І. Божович, Є. О. Клімов, І. С. Кон, В. Т. Кудрявцев, Д. О. Леонтьєв, А. К. Маркова, А. В. Мудрик, Н. В. Пилипко, М. С. Пряжников, О. В. Сухарев, М. Х. Тітма, Б. О. Федоришин, О. Ф. Шелобанова, Ю. В. Щегурова, П. Г. Щедровицький) в контексті загальної, спеціальної, вікової, педагогічної, соціальної психології і психології праці. Щодо соціальної проблеми, то предметом дослідження професійного вибору виступають стійкі, нормативно-опосередковані й організаційно структуровані форми свідомості і поведінки особистості. Тобто

¹ аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

професійний вибір – це соціально зумовлена система орієнтування особистості на найближчу і довготривалу перспективу (Є. О. Клімов, І. С. Кон, М. С. Пряхников, Д. Сьюпер, Ф. Фукуяма).

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі наукової проблеми професійного вибору старшокласників.

Матеріали та методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури; порівняльно-історичний метод зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу у ЗВО.

Результати дослідження. З розвитком економіки регіонів змінюється суспільне значення професійної орієнтації, ускладнюються її функції та задачі. Якщо раніше професійна орієнтація обмежувалася лише в наданні допомоги людині щодо правильності вибору майбутньої професії, то на сьогоднішній день професійна орієнтація розглядається як допомога в реалізації людини, її можливостей і ресурсів, цей процес супроводжується протягом професійної кар'єри людини та в міру за потребою спрямовує на підвищення якостей особистості (Фрейд, 1989).

У дослідженні під професійною орієнтацією розуміємо, освітній підпроцес, який включає комплекс спеціальних заходів, метою його є розвиток і формування у школярів ціннісно-мотиваційних основ професійного самовизначення, професійної ідентичності і самопізнання, універсальних надпрофесійних умінь та навичок (soft skills), які сприяють здійсненню оптимального вибору виду професійної діяльності (професії).

Вчені (О. В. Груздова, Л. В. Абдаліна) під професійним вибором розуміють психологічну готовність до свідомого, самостійного і обґрунтованого визначення цілі і засобів, які сприятимуть реалізації професійних планів і намірів (Гуревич, 2008). Вибір професії розглядається з позиції будівництва, проектування життєвої перспективи старшокласника, для якого «рух у майбутнє» стає однією з головних особистісних характеристик (М. Р. Гинзбург, Н. Н. Толстих). Н. С. Пряхников описує вибір професії як головний життєвий вибір, який здійснює підліток перед закінченням загальноосвітньої школи, віковий період пов'язаний зі становленням самосвідомості власного світобачення, визначення життєвої позиції, активізації процесів особистісного самовизначення, проектування себе в певній професії (Пряхников, 2008).

На думку В. І. Крюкової, вибір професії, це індивідуальний, комплексний процес, який тривалий за часом, але обмежений у ситуації прийняття рішення самого вибору. На прийняття певного вибору впливають внутрішні та зовнішні чинники, які потребують аналізу особистісних потреб, інтересів, мотивів, особливостей особистості, образів себе в професії, але при цьому ще перебувають під впливом батьків, друзів та суспільства (Крюкова, 2005).

Ю. П. Поваренков визначає вибір професії як багатомірні, багатоступінчасті процеси, сутність яких полягає в послідовному вирішенні задач, що були поставлені суспільством, вирішення яких формує баланс між особистими вподобаннями і потребами чинної системи праці, індивідуального стилю життя, життєвої стратегії (Поваренков, 2007).

Під професійним вибором розуміють процес прийняття рішення відносно своєї майбутньої професійної діяльності з урахуванням своїх інтересів і схильностей, професійної підготовки в певній сфері діяльності і провідних трудових мотивів (Петрова, 2016).

На думку Є. О. Клімова, вибір професії – це не тільки вибір трудового, життєвого шляху, який складається із певного алгоритму взаємопов'язаних кроків, який «зазвичай починається з більш чи менш розгорнутого орієнтування в обстановці, далі може йти розгляд і оцінка можливих варіантів майбутніх дій і їх наслідків, більш чи менш виражена боротьба спонукань, і на останок – формування того чи того рішення», але також і активність у постійному проектуванні і реальному будівництві свого професійного трудового шляху (Клімов, 1992).

С. Н. Чистякова акцентує на «усвідомленні» здійснення вибору професії. Вибір професії повинен бути самостійним, вільним рішенням старшокласника, неприпустимий при цьому вплив на прийняття цього рішення будь-кого, окрім самого об'єкта. Рішення про вибір професії справді є вільним, якщо воно приймається зі «здоровим глуздом» (Чистякова, 1997).

Розглянуті трактування поняття «вибір професії» дозволяють визначити вибір професії як індивідуальний процес свідомого прийняття рішення щодо визначення галузі професійної діяльності, якою старшокласник планує оволодіти і довгий час займатися, враховуючи співвідношення особистих інтересів, особливостей і можливостей вимог професійної діяльності, соціально-економічних умов, розвитку техніки і технологій, наявних потреб системи розподілу праці.

Готовність до професійного вибору як проблема не належить до певної галузі соціальної, або ж психологічної науки, вона є на багато ширшою, оскільки у вузькому значенні – це успішність майбутньої професійної діяльності, особистісної і професійної самоактуалізації, а в широкому значенні – можливість здійснення перспективних програм розвитку держави і суспільства.

Професійна діяльність є одним із головних складників процесу становлення індивіда в якості соціальної істоти, тобто процесу соціалізації. Домінуючими залишаються підходи вітчизняних

психологів Л. С. Виготського і О. М. Леонтьєва, які дійшли висновку, що соціалізація – це процес «взаємопроникнення» індивіда і довколишнього середовища, оскільки людина з початку свого існування стає членом суспільства, учасником «людського простору і часу», в якому праця є засобом її соціалізації. Якщо розглядати працю як основну детермінанту людського життя, то соціалізація і професійне становлення є процесами взаємопов'язаними, які охоплюють все життя індивіда. В контексті професійного становлення особистості проблема професійного вибору є фундаментальною, оскільки вважається складником загальної проблеми життєвого становлення особистості. У складі структурних складників життєвого становлення особистості одним із основних є чинник соціально-психологічної готовності до професійного вибору, який виражається у внутрішній активності особистості з подолання внутрішніх суперечностей і реалізації творчих планів і програм діяльності.

Професійний вибір (маємо на увазі вибір професії) є проблемою багатьох наук, які досліджують особливості особистості як суб'єкта професійної діяльності. Інтерес до означеної проблеми в рамках соціальної психології пояснює її зв'язок з дослідженням спонукальних сил активності людини у вибудовуванні свого майбутнього і закономірностей професійного становлення особистості. Професійна кар'єра розпочинається з професійного вибору, з освоєння професійної ролі і усвідомленні її значимості.

У теорії професійного розвитку зарубіжного дослідника Д. Сьюпера професійний вибір визначається як процес із фазами професійного розвитку. В основі цього процесу – «Я-концепція» особистості як відносно цілісне утворення, яке постійно змінюється із дорослішанням людини. На думку Д. Сьюпера, в залежності від часу і досвіду змінюються як об'єктивні, так і суб'єктивні вимоги професійного розвитку, що зумовлює широку палітру професійного вибору. Особливу увагу Д. Сьюпер приділяє поняттю професійної зрілості, рівень якої, на його думку, визначається тим, наскільки людина, яка обирає професію, враховує конкретні особливості своєї ситуації вибору (Михайлов, 1975).

У психолого-педагогічній літературі широко представлено дослідження професійного вибору як одного із етапів професійного самовизначення людини (Л. І. Божович, О. Є. Голомшток, В. Т. Кудрявцев, А. К. Маркова, К. К. Платонов, О. В. Сухарев, М. Х. Тітма, Ю. В. Щегурова) (Кудрявцев, 1983; Кудрявцев, 1986; Маркова, 1996; Платонов, 1986; Платонов, 1978).

Центральним моментом професійного самовизначення є процес професійного вибору, який розглядається вченими з різних поглядів, як: один із напрямів соціалізації особистості (І. С. Кон, А. В. Мудрик, Р. М. Шаміонов); потреба зайняти внутрішню позицію дорослої людини (Л. І. Божович); проблема включення молоді в соціальну структуру (М. Х. Тітма) і взаємний вплив особистості і суспільства один на одного (Е. Ф. Зеєр, Є. А. Клімов).

Вітчизняні вчені (Д. О. Леонтьєв, Н. В. Пилипко, О. Ф. Шелобанова) здійснили унікальну спробу розглянути проблему професійного вибору з позиції діяльнісного підходу, визначаючи вибір як складно організовану діяльність, яка має мотивацію і раціональну структуру, володіє внутрішньою динамікою, чуттєва до особливостей об'єкта і регулюється суб'єктом (Леонтьєв А., 2001; Леонтьєв Д., 1995).

Ключовою ланкою в професійному виборі Д. О. Леонтьєв і О. В. Шелобанова вважають конструктивно-пізнавальну діяльність побудови можливих варіантів майбутнього. На їхню думку, для того «щоб побудувати відносно реалістичний образ результатів того чи того рішення, потрібно пов'язати між собою безліч чинників і умов, врахувати і екстраполювати тенденції, уявити собі наслідки певних рішень» (Леонтьєв, 2001). Іншими словами, завдання конструювати можливі варіанти майбутнього опираються на різноманітні, доволі складні когнітивні процеси і механізми. Надаючи допомогу вирішенню практичних завдань особам підліткового віку в самопізнанні, основою може стати синтез думок, перетин концепції суб'єктивності і вибору. Одним із яскравих прикладів подібного перетину Д. О. Леонтьєв вважає ситуацію професійного самовизначення.

Розглядаючи питання професійного самовизначення, Д. О. Леонтьєв дійшов висновку – для того, щоб зробити оптимальний вибір, необхідно володіти навичками побудови уявної картини, визначення взаємозв'язку життєвих подій і екстраполяції цієї картини в майбутнє. Складність ситуації професійного вибору, на думку Д. О. Леонтьєва, зумовлена невизначеністю, яка підлягає розгляду альтернатив і віддалених наслідків тих чи тих рішень.

Таким чином, в основі професійного вибору як діяльності лежить процес побудови альтернатив, тобто процес побудови їх сенсу для суб'єкта (Леонтьєв, 2001). Антиципації можливих варіантів майбутнього вчені (Д. О. Леонтьєв і О. В. Шелобанов) розглядають як одне із ключових ланок процесу побудови альтернатив.

При вивченні питання з оформлення професійного вибору слушним, на наш погляд, є розгляд класифікації актів вибору, запропонованих Д. О. Леонтьєвим, на підставі двох ознак: чи має суб'єкт можливості альтернатив і критерії для їх порівняння. Така класифікація дозволяє виділити три моделі вибору. За наявності, як можливості альтернатив, так і критеріїв для їх порівняння – вибір позначається як простий, за наявності альтернатив, але відсутності готових критеріїв, які суб'єкту ще

необхідно буде напрацювати, – вибір позначається як смисловий, вибір за відсутності або неповноти альтернатив потребує конструювання цих альтернатив, – позначається як особистісний, або екзистенціальний. Моделі вибору: простий вибір, смисловий вибір, екзистенціальний вибір. Розкриваючи зміст моделей вибору, окреслимо найбільш розповсюджені підходи до вивчення професійного вибору.

Як зазначає Д. О. Леонтьєв, найбільш розповсюджений підхід, який описує модель простого вибору розроблений у різноманітних варіаціях теорії прийняття рішень (Леонтьєв, 1995). Згідно з такою моделлю під вибором мається на увазі один із етапів прийняття рішення (етап інформаційної підготовки рішення, етап формування і співставлення альтернатив; етап побудови і корекції еталонної гіпотези або програми дій).

Означений підхід розглядався в роботах Б. Ф. Скіннер, Ю. Козелецького, Х. Гейвен, Г. М. Солнцевої. Використовуючи термінологію Б. Скіннера, Ю. Козелецького, розглядаючи простий вибір як «оперативна поведінка» (операція прийняття рішення), аналізує два конкуруючих поглядів – пізнавальний і поведінковий (Козельцький, 1979). Згідно першої, особа, яка приймає рішення, обирає вибір альтернативи, виходячи із певної системи правил. У цьому випадку індивід – активно діяльнісний суб'єкт, який самостійно організовує представлені задачі і, в залежності від поставлених цілей, підбирає систему правил. У процесі вибору людина використовує систему правил, її ще називають стратегією, програмою або планом. Згідно другої, вибір залежить від раніше проявлених асоціацій між стимулами і реакціями. При вирішенні проблемних ситуацій людина найчастіше вирішує застосовувати евристичні стратегії (застосування правил, інструкцій або інтуїтивних міркувань, схожих на алгоритми). Для вирішення стандартних ситуацій можуть застосовуватись як алгоритмні стратегії (математичні алгоритми), так і евристичні, які мають однакову прогностичну цінність (Клімов, 1992).

Х. Гейвен висловлює думку, що прийняття рішення відбувається в результаті вибору між варіантами, і розглядає два основних класи моделей прийняття рішення: компенсаторні і некомпенсаторні. Компенсаторні моделі опираються на той факт, що процес прийняття рішення дозволяє привабливим сторонам варіантів компенсувати непривабливість. Некомпенсаторні моделі передбачають виключення варіантів за допомогою системи прийняття рішення. Некомпенсаторні моделі більше відносяться до евристичних стратегій, які описані Ю. Козелецьким (Гейвен, 2003).

Психологічному аналізу вирішення проблем простого вибору присвячені дослідження Г. М. Солнцевої (Соломін, 2006). Дослідниця піднімає питання можливостей людини до прийняття рішень. Прийняття рішення, вважає Г. М. Солнцева, пов'язане з усуненням невизначеності в проблемній ситуації. Невизначеність – складність і неоднозначне розуміння ситуації об'єктів. Джерелами невизначеності можуть виступати велика кількість об'єктів, які включені в ситуацію, складнощі взаємостосунків між ними, дефіцит інформації про ситуацію, ліміт часу для аналізу ситуації і заповнення дефіциту інформації, незвичність організації зовнішнього простору. Таким чином, вибір Г. М. Солнцева розглядає в контексті проблемної ситуації, описуючи процес усунення невизначеності як послідовність фаз або стадій, які мають самостійність і які розкривають суб'єктивний стан у проблемній ситуації. Перша фаза – усвідомлення проблеми. У другій фазі загальний напрям ідеї деталізується і набуває форму дієвих ідей. Третя фаза – перевірка рішення. Таким чином, увесь хід вирішення проблемної ситуації Н. М. Солнцева зводить до переходу від незнання до знання, від невизначеності до чіткої організації уявлення про ситуацію і дії в ній (Соломін, 2006).

Сучасні дослідження процесу прийняття рішення у вітчизняній психології відображено в роботах А. В. Карпова та Т. В. Корнілової.

А. В. Карпов зазначає, що процес вибору має специфічний і стабільний компонентний склад: «ціль, рішення, інформаційна основа рішення, правила і критерії вибору, способи (стратегії підготовки і прийняття рішення, альтернативи, гіпотези)» (Карпов, 1998). Для успішного прийняття рішення необхідна наявність системи закономірностей зв'язків і відношення між цими компонентами. Вказані компоненти можуть представляти різноманітні змістові характеристики: 1) єдність об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивними в тому розумінні, що є результатом відображення реальних особливостей ситуації вибору. Суб'єктивними – в тому значенні, що не задаються у «готовому вигляді» людині, яка приймає рішення, а формуються нею самою в процесі усвідомлення ситуації вибору, тоді будь-який компонент насичений суб'єктивними, особистісними особливостями; 2) єдність нормативного і дескриптивного. З одного боку, компоненти вибору складаються під впливом нормативних вимог, обмежень, а з іншого – будь-яке рішення характеризується відхиленнями від норми, розбіжністю «ідеального (нормативного) і реального змісту»; 3) єдність усвідомленого і неусвідомленого. Як зазначає А. В. Карпов, значна частина інформації переробляється на неусвідомленому рівні, а результати цієї переробки «прориваються» у свідомість, у феномені інтуїтивних здогадок і рішень; 4) єдність формального і змістового. Формальне – за складом – лише повний набір цих компонентів може забезпечити вибір. Але в кожному конкретному випадку «формальний каркас» наповнюється різноманітним змістом, який відображає особливості тієї чи тієї

ситуації. «Заповнюється новим змістом – адекватним ситуаціям вибору» (Карпов, 1998). Відзначимо, що вказаний компонентний склад визначає професійний вибір як «один із важливих (і складних) типів суб'єктивного вибору, специфічної форми прийняття рішення» (Карпов, 2004). Також зазначається, що підготовка і прийняття рішення неможливі без участі класу інтегральних процесів регуляції діяльності і поведінки: навчання ставити цілі, антиципація, планування, програмування, контроль, самоконтроль. На думку А. В. Карпова, «процес прийняття рішення об'єднує реально існуючі і важливі, але більш комплексні, ніж традиційні виділені процеси (когнітивні, емоційні, вольові, мотиваційні), і не «укладаються» у їх систему психіки» (Карпов, 2004).

На думку Т. В. Корнілової, прийняття рішення як вибір суб'єкта із заданих альтернатив, характеризується тим, що потребує від людини докладання певних зусиль і передбачає суб'єктивну активність. Т. В. Корнілова вводить поняття «суб'єктна регуляція прийняття рішення». Від самого суб'єкта залежить превалювання тих чи тих рівнів регуляції або орієнтування на мікро етапах стратегії вибору. Вчений вважає, що «людина заздалегідь не може знати тих новоутворень, які виступають провідними в супідрядності процесів, що задають єдність спрямовуючи і смислоутворюючим контекстам, репрезентуючих особисту активність суб'єкта в стратегії вибору (Корнілова, 2003).

Таким чином, розглядаючи процес прийняття рішення, спостерігається тенденція до ускладнення. Модель простого вибору вже не може бути досить легкою, до неї додаються компоненти, пов'язані з суб'єктивністю.

Смисловий вибір представлений у працях Ф. Ю. Василюка, О. М. Леонтьєва, Д. О. Леонтьєва. Якщо критерій для порівняння відсутній із самого початку і людині самій доводиться їх конструювати, то суб'єкт повинен знайти спільну основу для співставлення якісно різних альтернатив і сформулювати критерії їх оцінки. В такому випадку, відносно цих критеріїв альтернативи набуває певний смисл. Таким за Д. О. Леонтьєвим, є смисловий вибір (Леонтьєв, 1995).

За Ф. Ю. Василюком, смисловий вибір представлений «теорією життєвих світів» (Василюк, 1984). В його теорії розглядаються прості і складні, внутрішні і зовнішні світи. Акт вибору характеризується життєдіяльністю на зовні легким (простим) і внутрішньо складним життєвим світом, в якому перетинаються різні життєві відношення. Ф. Ю. Василюк припускає об'єктивну і суб'єктивну складність світу. Об'єктивна складність світу породжується тим, що які б не були наміри суб'єкта, його поведінка завжди є початком усім можливих соціальних, біологічних і фізичних процесів, які можуть впливати на життєві взаємовідносини. Об'єктивна складність життєвого світу сама по собі не створює його внутрішню, суб'єктивну складність. Складність внутрішнього світу – це «спряженість» окремих одиниць (життєвих відносин) у внутрішньому просторі і часу: «...подібно тому, як труднощі породжують необхідність у психіці, так і складнощі його потребують прояву свідомості. Психіка – це «орган», який призначений брати участь у вирішенні зовнішніх проблем, а в складному і легкому світах основна проблематичність життя – внутрішня. Психіка обслуговує зовнішні предметно-ситуативні дії, а в цьому світі в силу легкості подібне відсутнє. Тут головні акти життєдіяльності саме ті, які у звичайному світі здійснюються до конкретної ситуативної дії і після неї. Першим із цих актів є вибір. Оскільки вся життєдіяльність у легкому і складному світі зводиться до усвідомлення, то «усвідомлення наполовину зводиться до вибору» (Василюк, 1984). Головну проблематичність і цілеспрямованість внутрішньо складного життя Ф. Ю. Василюк убачає в тому, щоб позбутися від болючої необхідності постійних виборів, напрацювати «психологічний орган» для оволодіння «складністю, яка містить певною мірою вимірювання значимості мотивів і здатністю скріплювати життєві відносини в цілісність індивідуального життя» (Василюк, 1984). Під «психологічним органом» розуміється ціннісна свідомість, оскільки цінність – єдина міра співставлення мотивів. Принцип цінності – вищий принцип складного і легкого життєвого світу. Вся життєва енергія і весь життєвий сенс фіксується в цінність. Цінність внутрішньо висвітлює все життя людини, наповнює її простотою і справжньою свободою – свободою від вагань і страху, свободою творчих можливостей. При такому енергетичному збагаченні вибір втрачає свою напруженість, оскільки вся життєва енергія і весь життєвий сенс фіксуються в цінності, і в її світі становиться добре видна справжня спрямованість того чи того наміру (Василюк, 1984).

Близьким до поняття «принцип цінності» Ф. Ю. Василюка можна назвати «особистісний сенс» О. М. Леонтьєва (Леонтьєв, 2001). Об'єктивні обставини життя суб'єкта набувають особистісного сенсу завдяки мотивам. За О. М. Леонтьєвим, мотиви визначають зону цілей, у якій здійснюється вибір дій (Леонтьєв, 2001). Ф. Ю. Василюк вважає, що справжній вибір можливий для людини, якщо сформований «принцип цінності». Цінність, як зазначає Ф. Ю. Василюк, – це не будь-який знайомий зміст, який здатний стати мотивом, а тільки такий, який, ставши реальним мотивом, веде до саморозвитку особистості. Якщо у людини сформована вища духовна потреба, то вибір «перестає бути життєво необхідною проблемою, тому що людина виявила джерело осмислення буття і певну життєву істину, чим запропонував усі можливі і наступні вибори» (Василюк, 1984).

Відповідно, смислова модель вибору можлива на вищих рівнях сформованості суб'єктивної людини. Відзначимо, що поняття суб'єктивності з'явилося в контексті суб'єктивного підходу до

вивчення активності людини. Суб'єктивність – це специфічна організація психічного підходу до вивчення активної, свідомої і цілеспрямованої реалізації накопиченого досвіду при вирішенні завдань, які виникають у житті (Осницький, 1999).

Екзистенціальний вибір розглядається як у працях зарубіжних учених (Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкла), так і у вітчизняних психологів (В. Гребенникова, С. В. Ємельянова, О. І. Ларічева, Є. Л. Наппельбаума, Н. Ф. Наумової).

Р. Мей визнає основним принципом життєдіяльності особистості свободу: «людина здатна розірвати жорсткий ланцюг «стимул-реакція», яка стримує тварин. Здорова психіка здатна підтримувати нестійкий баланс різноманітних імпульсів і приймати вирішальні рішення, які дозволяють одному із імпульсів отримати перевагу» (Мей, 2002). Р. Мей переконаний, що вибір людини пов'язаний, передусім, з його душевним здоров'ям: «чим психічно здоровішою є людина, тим вищі її здібності керувати наявним у неї потенціалом свободи». В особистій незалежності людини лежить точка відповідальності і можливості для творчого розвитку. Відповідальність розглядається дослідниками як свідомо необхідність, яка детермінує поведінку особистості на етапі самовизначення.

В. Франкл у рамках логотерапії вибір пов'язує з прагненням до сенсу, специфічного смислу життя в цей момент часу, як рушійною силою розвитку особистості. «Людина постійно робить вибір із великої кількості наявних можливостей, яка із них буде приречена на неуспіх, а яка актуальною – невідомо» (Фрейд, 1989). На думку В. Франкла, сенс життя не пов'язаний із задоволенням або незадоволенням, а пов'язаний насамперед з певними знаннями – свідомістю. Радість може зробити життя свідомим, вибір може бути свідомим, тільки якщо радість чи вибір самі по собі будуть мати сенс. Індивід, на думку В. Франкла, відчуває істинну радість тільки тоді, коли емоції виступають як цінність. Цінності, які реалізуються в продуктивних творчих діях, називають «творчими». Крім творчих цінностей, існують цінності, які реалізуються в переживаннях. Життєві піки визначають усвідомлення всього життя, і одиничні випадки можуть наповнити сенсом попереднє існування. Третя група цінностей полягає у становленні людини до чинників, які обмежують її життя. Людина, яка зіштовхується зі своєю долею і змушена її приймати, має можливість реалізувати цінності відносин. Завдяки цінностям відносин існування людини, її вибори ніколи не будуть без сенсу.

К. Роджерс вважає, вибір не є просто інтелектуальним вибором будь-якої цінності, а як «таким, що торкається, стимулює невпевнену поведінку, за допомогою якої людина, досліджуючи, рухається до того, ким вона хоче стати» (Роджерс, 2001). При цьому, К. Роджерс указує, що в цьому процесі людина не завжди робить розумний вибір. Відповідально керувати собою, – означає вибирати, а потім вчитися на результатах свого вибору.

На відміну від екзистенціальної концепції зарубіжних авторів у вітчизняних психологів спостерігається операційний підхід до питання вибору. Вчені (В. Г. Гребенников, С. В. Ємельянов, О. І. Ларічев, Є. Л. Наппельбаум) вважають екзистенціальний вибір значною характеристикою цілеспрямованої поведінки. На думку О. І. Ларічева, вибір цілей ототожнюється з певними критеріями оцінки альтернатив. Завдання формулювання цілей щодо прийняття рішення зводиться до певних бажаних відношень між ними, до розробки замкнених процедур виявлення побажань (Ларічев, 1979). В. Г. Гребенников пропонує «вивчати цільовизначення суб'єкта як актуальний процес, як те, що суб'єкт робить», тобто «проявляє це у своїх справжніх діях своєї поведінки» (Гребенников, 1978).

С. В. Ємельянов і Є. Л. Наппельбаум включають до цільовизначення дії, тобто способи використання передбачуваних альтернатив. При описі елементів вибору, вчені підкреслюють їх інформаційно-розумові аспекти (Ємельянов, 1975).

Н. Ф. Наумова в концепції цільовизначення поведінки вказує, що в конкретному акті цільовизначення передбачено і критерії оптимальності (вони не обираються) і те, що суб'єкт «бажає» (він не порівнює можливі альтернативи бажаного), тобто ціль, яка закладена як процес одночасно зі своїм результатом. Людина обирає не ціль чи критерії оптимальності і не сам акт цільовизначення цілком, а конкретно цілеспрямованість діяльності (поведінки, серію вчинків) як ціле. Особливості цільовизначення людини визначені особливостями його родової здатності існування – перетворюючого, діяльнісного ставлення до світу (Наумова, 1988). Таким чином, у контексті концепції Н. Ф. Наумової модель цільовизначення розглядається як вільний вибір – як найбільш раціональна, індивідуальна стратегія в ситуації невизначеності. Необхідною передумовою цієї стратегії є забезпеченість індивіда екзистенційними елементами: потребами, цінностями, логікою, ресурсами. Вони необхідні для побудови альтернатив вибору і готовності до найбільшої кількості варіантів подій. Стратегічно вільний вибір, на думку Н. В. Наумової, – це вибір, який відбувається в умовах, що відповідають таким основним вимогам: 1) забезпечення внутрішньо особистими передумовами для побудови нових альтернатив вибору і 2) забезпечення внутрішньо особистими передумовами для здійснення будь-якої обраної альтернативи. Основним принципом стратегічного вибору на рівні індивідуального існування Н. Ф. Наумова вважає альтернативність. На думку дослідниці, щоб вибір був дійсно вільним, необхідно створити внутрішні передумови для здійснення будь-якої обраної

альтернативи. «Вже до моменту прийняття рішення людина повинна бути психологічно готовою до реалізації не однієї, а різних цілей. Альтернативи повинні бути психологічно реальними» (Наумова, 1988).

Таким чином, особливості смислового і екзистенціального підходів поглядають у спробі вийти за рамки представленого вибору як складної логічної послідовності розумових операцій (Наумова, 1988).

У розглянутих вище підходах («прийняття рішення», «життєві світи», «особистісний сенс», «цілеспрямована поведінка») вибір розуміється здебільшого, як не одномоментний акт, а як розгорнутий у часі процес, який має складну структуру. Д. О. Леонтьєв розглядає вибір як «складно організовану діяльність, яка має свою мотивацію і операційну структуру, яка володіє динамікою, чуттєву до особливостей об'єкта і регулюється об'єктом (Леонтьєв, 1995). Таке трактування вибору обґрунтовується діяльнісним підходом, згідно якого «внутрішні психологічні процеси генетично похідні від діяльності, яка з самого початку протікає у зовнішньому плані, і зберігає в собі її структуру в скороченому вигляді» (Леонтьєв, 2001).

Таким чином, застосування діяльнісного трактування до внутрішніх процесів вибору дозволяє, на думку Д. О. Леонтьєва, пов'язати всі три його моделі. Простий вибір, на його думку, перебуває у відповідності зі скороченою структурою діяльності вибору. Іншими словами, простий вибір тільки після того, як суб'єкт набув досвіду побудови, як мінімум внутрішньої діяльності смислового вибору. Він виступає певним висновком попередніх смислових або особистісних виборів. Смысловий вибір потребує розгорнутої діяльності, яка кожного разу вибудовується спочатку, оскільки для цього різновиду вибору характерна більша ступінь невизначеності і менша можливість звернення до стереотипних реакцій. Особистісний вибір або екзистенційний потребує побудови варіантів можливого майбутнього і має ще більш складну операційну структуру. Ситуацію професійного вибору Д. О. Леонтьєв відносить до двох категорій – до категорії смислового вибору (Леонтьєв, 1995) і до категорії екзистенційного вибору (Леонтьєв, 2001).

Обговорення результатів. Професія дає можливість людині задовольнити власні потреби, часто стає основою побудови взаємовідносин з людьми, та найголовніше дає можливість самореалізуватися. Свідомий вибір професії – це в певній мірі вибір між стратегією адаптації людини через підпорядкування середовищу, з одного боку, і стратегією вивільнення внутрішніх ресурсів розвитку особистості, що містять здатність вирішувати проблеми і за необхідності боротися із середовищем. Нова мережа закладів вищої освіти пропонує широкий спектр і вибір спеціальностей, до яких може долучитися молодь. Однак, обираючи, до якого закладу вступати, почасти абітурієнт робить кроки, про які згодом шкодує. Специфіка соціально-психологічних проблем професійного вибору визначається нестабільною ситуацією в країні, необхідністю оволодіння новим соціально-економічним досвідом. З одного боку, нові професії, що з'явилися у зв'язку з переходом до ринкових умов, не мають ще коренів у професійній культурі нашого суспільства. З іншого боку, відбувається процес руйнування стереотипів традиційних форм професіоналізації, які також змінюються в сучасних умовах (Овчинникова, 2020).

Висновки. Таким чином, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що дослідники проблеми професійного вибору розглядають цей процес як цілеспрямований, який складається із мотивуючих і відповідним чином структурованих дій. За формою процес професійного вибору аналогічний до будь-якого іншого виду діяльності. Відповідно, можна розглядати його як специфічну, внутрішню діяльність. Формування поглядів молоді щодо професійного вибору залежить від виховання, переконань та набутих знань. Зазначимо, що життєві позиції людини можуть змінюватися, відповідно погляди та думки можуть відкидатись і формуватися нові. Обираючи майбутню професію, старшокласник – реалізовує не лише власні можливості у професійній сфері, а й можливість побачити себе у перспективі свого життя в цілому.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у аналізі основних підходів до вивчення соціально-психологічної готовності як соціально-психологічного феномена.

Література

- Василіук Ф. Ю. Психологія переживання. М.: Изд-во МГУ. 1984. 204 с.
Гейвен Х. Когнитивная психология. СПб.: «Питер». 2003. 272 с.
Гребенников В. Г. К анализу понятий целенаправленного функционирования. *Цели и оценки в социалистическом хозяйстве*. М.: ВНИИСИ, вып. 2. 1978. 13 с.
Гуревич К. М. Дифференциальная психология и психодиагностика: избранные труды. СПб.: Питер. 2008. 336 с.
Емельянов С. В., Наппельбаум Э. Л. Индивидуальная и коллективная целенаправленность в теории организационного управления. *Проблемы управления*. М.: ИЛУ. 1975. С 8–38.
Карпов А. В. Психология менеджмента: учебное пособие. М.: Гардарики. 2004. 584 с.
Карпов А. В. Психология принятия управленческих решений. М.: Изд-во «Юристъ». 1998. 440 с.

Климов Е. А., Носкова О. Г. История психологии труда в России: учебное пособие. М.: Изд-во Моск. ун-та. 1992. 221 с.

Козелецкий Ю. Психологическая теория решений. М. 1979. 504 с.

Корнилова Т. В. Группировки мотивационно-личностных свойств как регулятивные системы принятия решения. *Вопросы психологии*. 2003. №4. С. 73–83.

Крюкова В. И. Психологические факторы выбора технических профессий в современных условиях: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.03. М.: 2005. 32 с.

Кудрявцев Т. В. Влияние характерологических особенностей личности на динамику профессионального самоопределения. *Вопросы психологии*. 1985. №1. С. 86–93.

Кудрявцев Т. В. Психология профессионального обучения и воспитания. М. 1986. 105 с.

Кудрявцев Т. В., Щегурова В. Ю. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности. *Вопросы психологии*. 1983. №2. С. 51–59.

Кязимов К. Г. Формирование профессиональной компетентности в процессе обучения и управления человеческими ресурсами: монография. URL: <http://www.iprbookshop.ru/78222.html> (дата обращения: 15.12.2019).

Ларичев О. И. Наука и искусство принятия решения. М.: Наука. 1979. 200 с.

Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии. М.: Смысл. 2001. С. 5–11.

Леонтьев Д. А., Пилипко Н. В. Выбор как деятельность: личностные детерминанты и возможности формирования. *Вопросы психологии*. 1995. №1. С. 97–110.

Леонтьев Д. А., Шелобанова Е. Ф. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего. *Вопросы психологии*. 2001. № 1. С. 57–66.

Маркова А. К. Психология профессионала. М.: Знание. 1996. 308 с.

Михайлов И. В. Проблема профессиональной зрелости в трудах Д. Е. Сьюпера. *Вопросы психологии*. 1975. №5. С. 110–122.

Мэй Р. Искусство психологического консультирования. Как давать и обретать душевное здоровье. М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс. 2002. 256 с.

Наумова Н. Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения. М.: Наука. 1988. 199 с.

Овчинникова Т. А. Психологічні особливості профорієнтаційної роботи їх старшокласниками в сучасних умовах. URL:

<https://www.psych.kiev.ua/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%96%D0%B7%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%B2%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85> (дата звернення: 25.11.2020).

Осницкий А. К. Саморегуляция активности субъекта в ситуации потери работы. *Вопросы психологии*. 1999. №1. С. 92–194.

Петрова Ю. И. Понятие профессионального выбора в современных психологических исследованиях. *Молодой ученый*. 2016. №22(126). С. 224–227.

Платонов К. К Структура и развитие личности. М. 1986. 254 с.

Платонов К. К. Профессиональное призвание. *Профессиональная ориентация молодежи*. М. 1978. С. 92–129.

Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. М.: Изд-во УРАО. 2007. 160 с.

Пряжников Н. С. Профессиональное самоопределение: теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия». 2008. 320 с.

Роджерс К. Быть тем, кто ты действительно есть. Точка зрения терапевта на цели человека: для студентов факультетов психологии высших учебных заведений по направлению «Психология». *Общая психология*. М.: УМК «Психология». Генезис. 2001. 608 с.

Соломин И. Л. Современные методы психологической экспресс-диагностики и профессионального консультирования. СПб.: Речь. 2006. 280 с.

Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/UNDP_Strategy_v06-optimized%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/UNDP_Strategy_v06-optimized%20(1).pdf) (дата звернення: 25.11.2020).

Фрейд З. Психология бессознательного. М.: Просвещение. 1989. 448 с.

Чистякова С. Н., Журкина А. Я., Землянская Е. Н., Коваль В. И. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению: методическое пособие. М.: *Филология*. 1997. 81 с.

The problem of high school students' profession choice: theoretical discourse

Polishchuk Olena²

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

The problem of readiness for profession choice in the process of profession-related self-determination of high school students in Ukraine is quite relevant. The real situation requires a person to constantly choose life goals and means to achieve them. The current situation in society requires the simultaneous manifestation of two functions: individual psychological characteristics, social lability, flexibility on the one hand; and on the other hand, the development of person's identity, which forms an inner "core", which is an indicator of readiness for profession choice. In this regard, social and psychological support is needed to form the readiness of high school students to make a conscious choice of profession. In recent years, there has been a reassessment of the "prestige" of professions, as well as socio-economic changes in the country have increased the concern of young people: "What to be?". Practice shows that a certain percentage of graduates still does not see a bright life path, does not imagine their professional career, cannot adequately assess their professional prospects. This is due to the fact that high school students do not have sufficient information about the needs of the labour market, do not know how to consider the socio-economic conditions that determine the type and nature of profession-n related activity; they have no idea about the nature of work. Most young people strive to achieve the desired way of life, to obtain some professional recognition; however, specific professional activities are not considered by them as part of the future way of life. The purpose of the article is a theoretical analysis of the scientific problem of high school students' profession choice. Research methods: analysis of psychological and pedagogical literature; comparative-historical method of foreign and domestic experience in forming socio-psychological readiness of high school students to join the Free Economic Zone. The analysis of the psychological and pedagogical literature shows that the study of the problem regarding profession choice considers this process as purposeful, which consists of motivating and appropriately structured actions.

Keywords: *profession-related self-determination; high school student; profession orientation; profession choice; formation of high school students' social and psychological readiness.*

References

- Chistyakova, S.N., Zhurkina, A.Y., Zemlyanskaya E.N., & Koval V.I. (1997). Kriterii i pokazateli gotovnosti shkolnikov k professionalnomu samoopredeleniyu: metodicheskoe posobie. [Criteria and indicators of the readiness of schoolchildren for professional self-determination: a methodological guide]. M.: *Filologiya*. P. 81. [in Russian].
- Emelyanov, S.V., & Nappelbaum, E.L. (1975). Individualnaya i kollektivnaya tselenapravlennost v teorii organizatsionnogo upravleniya. [Individual and collective purposefulness in the theory of organizational management]. *Problemy upravleniya*. M.: ILU. P. 8-38. [in Russian].
- Freyd, S. (1989). *Psihologiya bessoznatel'nogo*. [Psychology of the unconscious]. M.: Prosveschenie. P. 448. [in Russian].
- Geyven, H. (2003). *Kognitivnaya psihologiya*. [Cognitive psychology]. SPb.: «Piter».. P. 272. [in Russian].
- Grebennikov, V.G. (1978). K analizu ponyatiy tselenapravlen'nogo funktsionirovaniya. [To the analysis of the concepts of purposeful functioning]. *Scheli i otsenki v sotsialisticheskom hozyaystve*. M.: VNIISI, vyip. 2.P. 13. [in Russian].
- Gurevich, K.M. (2008). *Differentsialnaya psihologiya i psihodiagnostika: izbrannyye trudy*. [Differential psychology and psychodiagnosics: selected works]. SPb.: Piter. P. 336. [in Russian].
- Karpov, A.V. (2004). *Psihologiya menedzhmenta: uchebnoe posobie*. [Management Psychology: A Study Guide]. M.: Gardariki. P. 584. [in Russian].
- Karpov, A.V. (1998). *Psihologiya prinyatiya upravlencheskih resheniy*. [The psychology of management decision making]. M.: Izd-vo «Yurist». P. 440. [in Russian].
- Klimov, E.A., & Noskova O.G. (1992). *Istoriya psihologii truda v Rossii: uchebnoe posobie*. [The history of labor psychology in Russia: a textbook]. M.: Izd-vo Mosk. un-ta. P. 221 [in Russian].
- Kozeletskiy, Y. (1979). *Psihologicheskaya teoriya resheniy*. [Psychological decision theory]. M. P. 504. [in Russian].

² Post-graduate student of the Department of Social Pedagogy and Social Work at the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Kornilova, T.V. (2003). Gruppировki motivatsionno-lichnostnykh svoystv kak regulativnyye sistemy prinyatiya resheniya. *Voprosy psikhologii*. [Groupings of motivational and personal properties as regulatory decision-making systems]. 4. PP. 73-83. [in Russian].

Kryukova, V.I. (2005). Psihologicheskie faktory vyibora tehnikeskikh professiy v sovremennykh usloviyakh. [Psychological factors in the choice of technical professions in modern conditions]. *Candidate's thesis*. M. P. 32. [in Russian].

Kudryavtsev, T.V. (1985). Vliyaniye karakterologicheskikh osobennostey lichnosti na dinamiku professionalnogo samoopredeleniya. [The influence of personality traits on the dynamics of professional self-determination]. *Voprosy psikhologii*. 1. PP. 86-93. [in Russian].

Kudryavtsev, T.V. (1986). *Psihologiya professionalnogo obucheniya i vospitaniya*. [Psychology of vocational training and education]. M. P. 105. [in Russian].

Kudryavtsev, T.V., & Schegurova V.Y. (1983). Psihologicheskiy analiz dinamiki professionalnogo samoopredeleniya lichnosti. [Psychological analysis of the dynamics of professional self-determination of personality]. *Voprosy psikhologii*. 2. PP. 51-59. [in Russian].

Kyazimov, K.G. *Formirovaniye professionalnoy kompetentnosti v protsesse obucheniya i upravleniya chelovecheskimi resursami: monografiya*. [Formation of professional competence in the process of training and human resource management: monograph]. URL: <http://www.iprbookshop.ru/78222.html> (data obrascheniya: 15.12.2019). [in Russian].

Larichev, O.I. (1979). *Nauka i iskusstvo prinyatiya resheniya*. [The Science and Art of Decision Making]. M.: Nauka. P. 200. [in Russian].

Leontev, A.N. (2001). *Lektsii po obschey psikhologii*. [General Psychology Lectures]. M.: Smyisl. PP. 5-11. [in Russian].

Leontev, D.A., & Pilipko, N.V. (1995). Vyibor kak deyatelnost: lichnostnyye determinanty i vozmozhnosti formirovaniya. [Choice as an Activity: Personal Determinants and Formation Opportunities]. *Voprosy psikhologii*. 1. PP.97-110. [in Russian].

Leontev, D.A., & Shelobanova, E.F. (2001). Professionalnoye samoopredeleniye kak postroyeniye obrazov vozmozhnogo budushchego. [Professional self-determination as the construction of images of a possible future]. *Voprosy psikhologii*. 1. P.57-66. [in Russian].

Markova, A.K. (1996). *Psihologiya professionala*. [Professional psychology]. M.: Znanie. P. 308. [in Russian].

Mihaylov, I.V. (1975). Problema professionalnoy zrelosti v trudakh D. E. Syupera. *Voprosy psikhologii*. [The problem of professional maturity in the writings of D.E.Super]. 5. PP. 110-122. [in Russian].

Mey, R. (2002). *Iskusstvo psikhologicheskogo konsultirovaniya. Kak davat i obretat dushevnoye zdorove*. [The art of psychological counseling. How to Giving and Getting Mental Health]. M.: Aprel Press, Izd-vo EKSMO-Press. P. 256. [in Russian].

Naumova, N.F. (1988). *Sotsiologicheskie i psikhologicheskie aspekty tselenapravlennoy povedeniya*. [Sociological and psychological aspects of purposeful behavior]. M.: Nauka. P. 199. [in Russian].

Ovchynnykova T.A. *Psikhologicheskiye osoblyvosti proforiantatsiynoy roboty ikh starshoklasnykamy v suchasnykh umovakh*. [Psychological features of career guidance work by their high school students in modern conditions]. URL:

<https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%96%D0%B7%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%B2%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85> (data zvernennia: 25.11.2020). [in Ukraine].

Osnitskiy, A.K. (1999). Samoregulyatsiya aktivnosti sub'ekta v situatsii poteri raboty. *Voprosy psikhologii*. [Self-regulation of the subject's activity in a situation of job loss]. 1. P. 92-194. [in Russian].

Petrova, Y.I. (2016). Ponyatiye professionalnogo vyibora v sovremennykh psikhologicheskikh issledovaniyakh. [The concept of professional choice in modern psychological research]. *Molodoy ucheniy*. 2 (126). PP. 224-227. [in Russian].

Platonov, K.K (1986). *Struktura i razvitiye lichnosti*. [Personality structure and development]. M. P. 254. [in Russian].

Platonov, K.K. (1978). Professionalnoye prizvanie. [Professional vocation]. *Professionalnaya orientatsiya molodezhi*. M. PP. 92-129. [in Russian].

Povarenkov, Y.P. (2007). *Psihologicheskoye sodержaniye professionalnogo stanovleniya cheloveka*. [The psychological content of a person's professional development]. M.: Izd URAO. S. 160. [in Russian].

Pryazhnikov, N.S. (2008). Professionalnoe samoopredelenie: teoriya i praktika: *ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy*. [Professional self-determination: theory and practice]. M.: Izdatelskiy tsentr «Akademiya». P. 320. [in Russian].

Rodzhers, K. (2001). Byit tem, kto tyi deystvitelno est. Tochka zreniya terapisty na tseli cheloveka: dlya studentov fakultetov psihologii vysshih uchebnykh zavedeniy po napravleniyu [To be who you really are. The therapist's point of view on human goals: for students of psychology departments of higher educational institutions in the direction]. «Psihologiya». *Obschaya psihologiya*. M.: UMK «Psihologiya». Genezis. P. 608. [in Russian].

Solomin, I.L. (2006). *Sovremennyye metody psihologicheskoy ekspress-diagnostiki i professionalnogo konsultirovaniya*. [Modern methods of psychological express diagnostics and professional counseling]. SPb.: Rech. P. 280. [in Russian].

Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku. [Strategy for the development of Ukraine until 2030]. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/UNDP_Strategy_v06-optimized%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/UNDP_Strategy_v06-optimized%20(1).pdf) (data zvernennia: 25.11.2020). [in Ukraine].

Vasilyuk, F.Y. (1984). *Psihologiya perezhivaniya*. [The psychology of experience]. M.: Izd-vo MGU.P. 204. [in Russian].

Accepted: December 14, 2020

